

jem v ruski državi. Car je predstavil deputacii svoje otroke. Carica se je z gosti pomenkovala ruski in francozki. Šafařík iz Beligrada je pozdravil cara, kateri mu je odgovoril: Gledali smo na Srbe vedno ko na svoje sorodne brate. Bog Vam bode podaril boljšo bodočnost. Bog daj, da bi se Vaše želje izpolnile. Na to je šel car v sobano, kjer so bili drugi gosti slovanski. Ti so ga pozdravili s slava- in živio-klici. Na to je car odgovoril: Bodite mi srčno pozdravljeni, gospodje; veselim se videti svoje sorodne brate tukaj v slovanski bratovski deželi. Upam, da boste zadovoljni s svojim bivanjem tukaj, posebno pa v Moskvi. Da ste mi zdravi, dokler se zopet vidimo! Pozneje so pri caru obedovali.

Iz državnega zbora.

Govor dr. Tomana o adresi

v državnem zboru 3. junija 1867.

„Ne moremo niti ne smemo si tajiti, da je zdaj Avstrija na tacem obratu, kateri razsodi o njenej bodočnosti, celó o njenem obstanku.“

Tako je adresa izvrstno popisala stanje, v katerem je zdaj naša država.

V tem stanju, gospôda moja! mora vsak, kdor Avstrijo resnično ljubi, na ravnost in brez okoliščin povedati, kako je po njegovi najboljše preverjenosti, po njegovej sodbi treba Avstrijo utrditi, da bi mogla osrečiti vse svoje posamezne dele, svoje narode, ter da bi sama zopet mogočna in krepka vshajala iz te uredbe.

Mi, gospôda moja! ljubimo Avstrijo; mi menimo, da v Avstrii, v tej raznih narodov zvezi, moremo utrditi svojega naroda obstanek, njegov razvoj in pozdigo k omiki, ter da v tej državi najdemo dovolj zaslombe, ako nam hoče Avstrija biti pravična, in upamo, da nam tudi bode hotela biti pravična.

To je poglobitna misel, po kateri bode govorila vsa naša poštena razsodba o tem, kako se ima Avstrija zopet urediti, ako zna svoj talisman, ter si ga tudi hrani. Kajti mi ne verujemo, da je avstrijska moč potrta, ker smo oddali eno pokrajino, namreč Benečijo, in ker je nas zadela 1866. leta žalostna osoda. Akopram nas je tepla bridka nesreča, vendar smo te misli, da v Avstrii mora na vrsto priti pravo znanje domačih okolištin, ter da od tega hipa, ko bode Avstrija sama sebe spoznala, doseže tudi svoj razvoj, kakor je postavljena, sredi Evrope državam država, narodom kraljestvo.

Avstrija se more samo tedaj srečno utrditi, ako se bode naravno utrjevala, ako bodo pripomočki k temu delu pravi. Toda pravi pripomočki izvirajo samo iz tega, da znamo svoje države pravo lastnost. Avstrijske države lastnost je mnogih kraljevin in dežel ter raznih narodov združba.

V tem znanju imamo glavno načelo, kako se ima Avstrija utrditi.

Pripomočki, s katerimi se ima dognati avstrijska naloga, niso drugje nego v tem, da prav poznamo državnopravne razmere in národne moči, ter da se to dvoje oboje umiri ter združi, kolikor si je zdaj še vskriž, pa da se ti razdruženi deli zopet zedinijo v krepkej sredini.

V poprejšnjem državnem zboru mi je bila že čisto prilika, da sem s tega sedeža enako govoril o utrditvi avstrijske države, in denes to zopet ponavljam iz istih vzrokov, z isto preverjenostjo, kakor v poprejšnjih letih, ker se nisem premenil, kajti naraven program se ne more premeniti, ampak vedno ostaja, kakoršen je bil; ali programi, kateri sezajo ven iz državne lastivosti, morajo izginiti, ako hočemo, da država sama ne pogine.

V teh okolištinah, gospôda moja, torej ne more noben centralizem, ki hoče vse v en kalup zliti, v teh okolištinah ne more noben brezoziren dvalizem, ne more noben dvocentralizem na vrsto priti. Kajti oboje je škodljivo državnej rešitvi, ker oboje bode samo uničevalo moči, ktere bi se morale koristno rabiti, da se država zopet po naravnem potu ustanovi.

Ako se torej vprašamo, so li dozdanji centralizmovi potje bili pravi potje, da bi se po njih država zopet spravila v red, ali če so potje „radovoljne združbe“ bili pravi, ali če je dvalizem, kterege se je poprijela zdanja vlada, tist pot, na katerem pridemo do državne utrditve, moramo najprvo malo pregledati, kakove so bile prve poskušnje.

Resnica je, da se je večina avstrijskih narodov vpirala februarskemu patentu, da se je ustavljal državnemu zboru, braněč svojih pravic; torej ni bilo druge pomoči, nego da se je moralo ustaviti njegovo zborovanje, ker ni bilo mogoče v vseh raznih avstrijskih deželah soglasno utrditi ustave, kar se more samo tedaj, ako pomagajo vse avstrijske moči. Potem se je ustavil februarski patent z obetanjem, da se bode v izhodnjem avstrijskem razdelku poskušalo za radovoljno združbo.

Naravnost se je obetalo, da se pred zakonite raznih kraljestev in dežel zastopnike položi izdelovanje te združbe, da bi se slišale ter poslušale vseh kraljestev in dežel besede.

Da bi se to storilo, zato je bil „nenavadni“ državni zbor sklican po patentu 2. januarja 1867. leta.

Povedati mi je, da nam je ta patent budil veselo upanje, da radovoljno se združivši, pridemo do pravega cilja.

Ali glej! delo se zakonitim, raznih kraljestev in dežel zastopnikom še ni podalo na presojevanje; deželni zbori še niso imeli prilike, da bi povedali vsak svojo misel: kar pride ministerski dopis 4. februarja 1867. l., s katerim se je deželnim zborom oznanil cesarski sklep, da ne bode „nenavadnega“ državnega zbora, in sklical se je „ustavni“ državni zbor.

Oprostite mi, gospôda moja, da odkrito, svobodno in brez ovinkov govorim, kakor mislim, ter prosim, da moje besede premislite, ker sodim o vas, da vi gotovo hočete spoštovati to, o čemur je kdo trdno preverjen, in kar se edino ujemlje z njegovim razumom.

Če ste vi na družem stajališču, vendar spoštujte tudi nasprotno mnénje, ako hočete, da se bode vaše spoštovalo.

Zdaj morem povedati, da ni več nobenega ustavnega državnega zbora (na levici: oho!); povedati moram, da ne znam nobenega ustavnega državnega zbora, kateri bi bil poklican ustavo prenaréjat, ogersko spravo ustanávljat ali potrjavat.

Širji državni zbor se ni bil nikoli še zbral; širji državni zbor je zbor vseh kraljestev in dežel tostran in ónostran Litave. Tako je po februarskega patenta besedah.

Oži državni zbor nima pravice, da bi prenaréjal ustavo ali ustanávljal spravo z Ogri.

Nemogoče se mi je torej poprijeti misli, da je ta državni zbor ustaven in vpravičen za te reči, zaradi kterih se je sklical.

Če se mi odgovori: „kakor je Benečija odpadla, pa se vendar ne spremeni zaradi tega družih dežel ustavnost in pravica do ustavnosti februarskega patenta, enako je tudi, če ogerska dežela po kacem činu stopi iz občnega državnega zbora, ter se jej odloči kako drugo posebno mesto, ker zaradi tega se nam ostalim nič ne premeni, in državni zbor ostaja vendar ustaven, tudi če se Ogerska več ne šteje med dežele;“ — ako

se mi kaj takega odgovori, jaz, moja gospôda, ne morem pritegniti, da je to vse enako. Pri Benečii je bila vñenja sila, kar se dostaja Oggerske, imajo samo kraljestva in dežele osnovati in ugotoviti spravo.

Sicer naj se mi dovoli, da zopet obudim spomin, da so na teh klopéh nekđaj sedeli erdeljski poslanci, ktere smo radostno sprejeli, ker smo se veselili njihovega dohoda, a danes jih ni tukaj, in to je tudi vsaj eden vzrok mojim poprejšnjim besedam.

Ne morem torej dotične glavne misli v adresi imenovati take, kakoršna bi morala biti, da bi se jaz ž njo ujemał.

Niti ne morem odobravati, da je vlada s kratka preskočila čez nenavadni državni zbor, kateri je bil sklican s patentom, danim 2. januarja letos, predno so o tej stvari mogla svojo misel povedati kraljestva in dežele, ktere imajo pravico govoriti. Da, izreči moram, da sedanja vlada, zagovarjaje in opravičaje državnega zbora razvitek in ustavnost, seza še po večih izmišljotinah, nego se je to godilo pod Schmerlingovim ministerstvom, pod katerim se je državni zbor razglašal, zdaj da je širji, zdaj da je oži, kakor je bilo treba in po vseči.

Kdo vam je porok, moja gospôda, da sedanja vlada — kajti tudi Schmerlingovo ministerstvo je dolgo živeló v ljubeznjivem parlamentarnem zakonu z večino — kdo vam je porok, da današnja vlada, ki se je nekaj naučila od Schmerlingove vlade, če jej ne boste pokorni v vseh rečéh, ali če morda v važnih, glavnih, recimo vladarskih (kabinetnih) vprašanjih ne boste njene misli, vam ne poreče, kakor je minister Schmerling pri razpravi o banknej akti rekel: „i, gospôda moja, kaj hočete? Saj niste širji državni zbor, saj niste ustavni.“

Pa ko bi njegovej ekscelenciji gospodu ministru baronu Beustu prišlo na misel, da bi vas pokapljal z nekterimi kapljicami iz mnogoizkušene stekleničke parlamentarnega hudičevega olja (razjedne vode), potem se vam utegne zgoditi, kar se je zgodilo českemu, moravskemu, kranjskemu in hrvatskemu deželnemu zboru. Ali vendar — to se je morda zgodilo iz družih vzrokov; morda se je nam Slovanom hotela pokazati ljubezen; morda se je nam hotelo razjasniti, da smo v Avstrii razsodilna ali vsaj sodelavna moč?

Prosim, gospôda moja, da vam to ostane pred očmi, kajti mogoče je, da nam utegne zarad sprave z oggersko deželo na vrsto priti vprašanje, pri katerem mi, svojih koristi braneč, ne bi mogli odobriti, kar morda bi namerjavala vlada, in potem bi vlada nam utegnila reči, kakor je dejalo Schmerlingovo ministerstvo, o katerem se tudi ni bilo poprej nadejati tacih besed.

A taka nevarnost more samo tedaj nastopiti, kader se kréne s pota resnične pravice, resnične ustavnosti, ter ako se trdi, da je to ustavno, kar ustavno ni; ako se poprimejo izmišljotine, da bi se dosegel kak poseben namen, kateri bodi si, da ima tem krajšo veljavnost.

To se veže z mojim drugim ugovorom proti adresi.

Ta moj ugovor namreč meri na tiste, katerim je žal, da je bil s septemberskim manifestom ustavljen februarški patent, ker, kakor pravijo, za tega del ni bilo mogoče v red spraviti tistih reči, ktere zadevajo vso Avstrijo, niti z oggerske krone deželami poravnati novčnih in narodno-gospodarskih vprašanj; s kratka, da je to, ker je bil februarški patent ustavljen, krivo zamude, morda celó krivo hudih zadreg, v katerih smo zdaj; da je morda tudi krivo strašnih dogodeb 1866. leta na severji (v sredini: gotovo!) in da je krivo zdanje občne splašenosti. (Na levici in v sredini: gotovo!)

Oprostite, gospôda moja! O tem hočem precej odgovoriti. Jaz povsem ne hvalim Belkredijevega mini-

sterstva, nego samo zagovarjam načela, o katerih je tako rekoč trdilo, da se jih misli držati, in katerih se je moralo držati, ker so bile okolnosti take. Ta načela so državopravnih moči priznavanje, národna ravnopravnost, vradniške vlade (birokracije) zmanjšava in državne blaženosti utrditev. (Na desnici: dobro! dobro!) Ali je Belkredijevo ministerstvo ta namen več ali manj doseglo ali ne, o tem naj sodi zgodovina; toda načela so bila prava. (Na desnici: dobro!) Torej pravim, da ta načela niso kriva nobene teh reči, ktere vi podtičete Belkredijevemu ministerstvu.

Rekel sem, da nimam posebnega vzroka, da bi hvalil Belkredijevo ministerstvo, kajti baš v tistej deželi, ktera je mene semkaj poslala, godilo se je vse, kar je protivno tem načelom, ktera mi priznavamo. Težko smo poprej kdaj imeli tako vradniško vlado, kakor pod tem ministerstvom; narodna reč si ni prišla nič na dobiček, tudi samoupravstvo (avtonomija) se ni nič okoristilo; vradniška vlada je vse tako dušila, kakor poprej; pa vendar priznavamo ta načela, ter nihče mi ne more dokazati, da je Belkredijevo ministerstvo kaj krivo teh reči, kar sem jih imenoval, in precej vam hočem povedati nekega družega, ki je kriv vsega tega.

Če je bil februarški patent ustavljen, moja gospôda, to ni bilo krivo, da nismo mogli zborovati o stvaréh, ktere se dostajajo vse Avstrije, da nismo z oggersko deželo mogli poravnati novčnih in narodno-gospodarskih reči; kajti baš po ustavljenem februarškem patentu je bil nastopil začetek sprave z Oggersko (na desnici živa pohvala, na levici posmehovanje); to je bila prva stopinja, na katero smo morali stopiti, ako smo hoteli iskati sprave z Ogri.

(Konec prihodnjič.)

Dopisi.

Iz Gradca. Gosp. dr. Tancer, dobroznani tukajšnji zdravnik za zobé in učitelj tega znanstva, vrnil se je zopet domú iz Pariza in Londona, kamor se je bil podal, da izvé kako novo iznajdbo francozkih in angležkih zdravnikov za zobé in, ako je dobra, jo tudi privzame svojemu delovanju.

Iz Haloz. — 23. vel. travna je bila v ptujski narodni čitalnici velika skupščina; gosp. P. prevzemši meseca grudna lanskega leta ravnateljstvo po pokojnem g. Čučku, poročeval je o delovanji in stanji čitalničinem, g. blagajnik P. o novčnih rečéh, oba prav jasno in točno. Iz obeh sporočil se razvidi, da je čitalnica stoječa na krepkih nogah znatno napredovala; ima namreč lepo urejeno stalno gledišče, kjer se večkrat naslajuje s primernimi igrami čitalništvo; umetno ubran glasovir; olikano pevstvo, za kar ide zasluga in javna zahvalnost g. Frku, pevskemu vodji, pa tudi vsem marljivo se vadečim pevcem. Slava vrlim pevcem ptujske čitalnice! tudi glediščine igralce imamo hvale vredne, kateri svoje naloge točno in okusno dovršujejo. Jedno še pogrešamo, in to je: društveni pogovor narodni primeren lepoti slovenskega jezika, zlasti skladnji, čemur bi lahko na pomoč prišel poduk in skrbna vaja. — Posebne vrednosti se mi zdi predlog, sprejet od velike skupščine, da naj ptujska čitalnica napravi prihodnjo jesen, to je, o učilniških počitnicah, veliko besedo pokojnemu g. Antonu Krempelj-nu, bivšemu župniku pri Mali nedelji, slovenskemu pisatelju in zgodovinarju, umršemu 1844. leta. On je nam slovenskim Štircem v domačem jeziku razve mnogo drugih knjig spisal: „Dogodivščine štajarske zemlje“ s posebnim pogledom na Slovence. V Gradcu 1845. Nemila osoda mu ni dovolila preživeti natisnje-

ložilo na železničnih postajah v Požunu, Radenu poleg Dunaja, Sopronu itd.; 114 centov ga je šlo celó v Varšavo. — Ako se pomisli, da to sadje je samo na eni postaji (graški) iz dežele šlo na prodaj, je pač očitno, da se ga veliko spečá po svetu in da je potem sadjereja vredna, da se je loti veliko pridnih rok.

Obrtnijske stvari.

Fužinske kosé.

Iz Fužin na Gorenskem.

Visoko na Gorenskem pod sivim Mangortom je romarjem na sv. Višarje dobro znan trg Šenfels ali Weissenfels. Po zemljepisni legi spada ta trg na Koroško, kajti od Rateč, najviše vasi v savski dolini, se pride po dolgem klancu navzdol v grad „Pod Klancem.“ Ta kraj se tudi imenuje „na Fužinah“, ker so tukaj od nekdanj fužine za železo, okoli katerih so se Nemci naselili, tako, da je tukaj več Nemcev kakor Slovencev; imé „Belapeč“ je pa na novo izkovano, in domačini nič ne vedó od „Belepeči.“

Toda danes, dragi bralec, ne bom ti popisaval stanovcev, njih jezika, šeg in navad, tudi ne podrtin starega grada „Weissenfels“ na strmem hribu unkraj trga na koroško stran, o katerem pravijo, da so metličarji iz Rateč iz sovraštva do Šenfelcev, ki so jim v rokodelstvo segali, po hudem boji razdjali, marveč peljal te bom v ondotne znamenite fužine, kjer od 1864. leta posebne izvrstne kosé izdelujejo. Dasiravno v preteklih zadnjih letih kupčija s to robo ni bila posebno dobra, našle so vendar fužinske kose kupca v domačih in tudi inostranskih krajih, posebno jih mnogo gre na Rusko, Poljsko, severno in južno Nemčijo, na Česko, Ogersko, Laško, Špansko in še drugim.

Da so fužinske kose res izvrstne, lahko se tudi iz tega sklepa, ker so v kupčiji spodrinile druge dosihmal bolj znane in navadne kose, in povsod, kjer je bila ta roba očitno razpostavljena, je gosp. Klincer, lastnik teh fužin bil poslavljen, tako na priliko, v Mariboru leta 1865., kjer so se poganjale vse notranjo-avstrijske fužine, je dobila sama ta fužina sreberno svetinjo, leta 1865. v Celovcu, leta 1866. na Dunaji, in letos v pariški razstavi tudi sreberno svetinjo.

Prednost teh kosá mimo družih pripisuje se pa posebno umetnim pripravam fabrike, gnjeli jekla, in skrbnemu izdelovanju.

Pri izdelovanju se namreč rabijo plamenice (peči na zubelj, Flammöfen), kjer se, namesti z ogljem in premogom, z drvni kuri. Nasledek tega je, da se po vsi peči gorkota v enaki meri razdeli, na enaki stopinji obdrži, in se tako jeklo na vse strani enako razbeli, in ne pregreje, pa tudi njega posamezni deli ne zgoré, kar se pri navadnih vignjah zato večkrat primeri, ker ni mogoče, da bi celi kos jekla na enkrat enako razbelile, kajti navadne vignje se z ogljem in premogom kurijo; ogenj pred ježeljem (Esseisen), skozi kterelega sapa piha, ima večo moč, kakor na straneh, zatoraj se ondi tudi jeklo hitreje ko drugod razbeli; tù se že skoro vari, predno se drugod za podelovanje pripravno segreje. Zategadel se na sredi jeklo dostikrat pregreje, tudi večkrat seže, in izdelek je potem krhek, se rad izkruši, in kôsa postane na rezu zobata.

Za izdelovanje se ne rabi samo navadno, temuč tudi vlito jeklo. Zato pa, ker navadno jeklo ni še popolnoma izčiščeno, in so mu večkrat še nekteri bolj surovi delci pridruženi, se ono večkrat pod kladvom na vodo dobro podela in pregnete, predno se začnó iz njega kôse izdelovati. Potegnejo se namreč iz njega

tanke šine; le-té se zopet zgrejejo in v ognji zvaré, potem pod kladvom v celoto dobro podelajo, in iz le-té štirivoglate, palec debele štange potegnejo. Vsaka štanga se razseka potem na posamezne kosce, kakor se za izdelovanje različnih kosá vpotrebujejo. Sedaj se še le izdelovanje kosá začne.

Surovih delov že prosto, vlito jeklo se pa ne gnjete več kakor uno pod kladvom, ampak potegnejo se precej štirivoglate, po palcu debele štange, in le-té se razsekajo kakor une na posamezne kosce.

Zdaj se kôsa, iz jeklenega kosca pod kladvom po večem potegne, in se ji prvotna podoba dá. Na to se začne njeno ročno izdelovanje, ter se ji prava podoba dá. Potem pride zopet pod kladvo, pod katerim se mehka pa tudi že trda in sicer dvakrat ostro in dvakrat gladko kleplje in gladi.

S tem podelovanjem in gnjetenjem se odpravijo vse plene, mehurci, in zagladijo se dolinice, in vse to k izvršenju enacega kaljenja cele kôse dosti pripomore.

Posebni stroji (mašine) gladijo in likajo še kôse; tù se toraj ogladijo in olikajo lepše in ličnejše kakor je to z rokami izvršiti mogoče.

Tovarna (fabrika) ima tudi posebno umetno napravo, s katero kôse kalí; ona obdrži neko pri kaljenji potrebno maščobozmirom na enaki stopinji gorkote, in le to z drugimi umetnimi napravami vred v to pripomore, da se vsaka kôsa more na vse strani enako kaliti.

Vsakdo se popisanih dobrih lastnosti fužinskih kosá tudi lahko sam prepriča, ako jih pogleda v štacuni g. Bučarja v Ljubljani, kjer so te kose na prodaj.

Umetnost jugoslavenska.

* Iz zgodovine hrvaške bode na svetlo dal 12 krasno litografiranih slik gosp. J. F. Mike, obrazar in povestni slikar v Zagrebu. Prva slika: Dolaz Hrvatah u danšnju domovinu svoju godine 638. prišla je ravnokar na svetlo. Druga: Ljutovid čini savez sa Slovenci proti Frankom godine 819. pride na svetlo v 2 mesecih, in tako poredoma tudi vse druge. Kdor se naroči na te podobe in plača brž pri naročilu 2 gold. za 1. in 12. sliko, prejme vseh 12 po 1 gold. Kdor pa plača 10 gold. na enkrat, dobi celo zbirko. Cena posameznim slikam pa je 1 gld. 60 kr. Kdor si želi omisliti krasno povestnično zbirko, naj se oglasi pri izdatelji samem v Zagrebu, ali pa v bukvarnici Giontinovi v Ljubljani. „Novice“ živo priporočajo krasno delo vsakemu našincu; zlasti čitalnicam utegnejo biti primeren kinč.

Iz državnega zbora.

Govor dr. Toman-a o adresi

v državnem zboru 3. junija 1867.

(Konec.)

Moja gospôda! nečem slavne zbornice opominjati, kako so govorili nekteri državni poslanci; nečem zbirati besed, ktere smo zadnja leta slišali o izgubljenih pravicah; ali to je resnica, niti se ne more tajiti, da je bila večina sklepov v državnem zboru taka, da ni bilo mogoče misliti na spravo, kakoršna je denes narajena. (Na desnici: dobro!)

Tudi to je res, da so posamezni glasovi govorili za državne pravice ogerske dežele; — ti glasovi so se slišali s te strani vže 1861. leta itd. Res je, da je te zbornice preizvrsten poslanec med razpravami sprožil vprašanje, ktero je imel vedno in vedno pred očmi, kakor kakošno podobo, rekoč, da s februariskim patentom ni nič opraviti; da se mora sprava z Ogri ustano-

viti, ter da je treba iskati povsem drugačnih moči, nego so bile tedanje.

Ali državni zbor se nikoli ni dokopal do sklepa ali do razuma, kako se je trebé z Ogri pomiriti; nikdar ni državni zbor zatajil februarskega patenta, ampak vedno ga je branil, ter nemogoče je bilo s tem patentom priti do podloge, na katero je oprta ogerska sprava. Torej ustavljeni februarski patent z delavnostjo državnega zbora je bil po mojej prostej misli prva stopinja do sprave, kar je tudi sama Ogerska potrdila.

A da moramo to spravo zdaj tako drago plačevati, tega je kriv nekdo drug, in jaz vam hočem imenovati samo njegovo načelo: „utegnemo počakati!“ — Tako ste čakali do Kraljičinega gradca, in od takrat je vedno rastla cena, katero ste plačali, ter dorastla je sedanji vrh, ker je bila ta nesreča kriva, da so onostran Litave od avstrijske vlade zahtevali to, kar 1848. leta.

Tega je krivo načelo: „utegnemo počakati“, rekše državnega zbora februarsko načelo. Dokazal sem, kakor mislim, da po februariskem patentu ogerska sprava ni bila mogoča, ampak da smo stali na prvej stopinji k tej spravi še le potem, ko je bil patent ustavljen.

Imel bi bil razpis, s katerim je bil ustavljen februariski patent, tudi še drug nasledek; eden njegovih nastopkov bi namreč bil nenavadni državni zbor.

Ogersko spravo imamo zdaj dovršeno pred seboj, ker prepozno zborujemo.

Ko bi se bil 2. januarja sklicani nenavadni državni zbor sešel, bilo bi morda mogoče, da bi se bili poprej posvetovali o stvaréh, ktere se dostajajo vse Avstrije, in tako bi morda svojim mislim o teh in o narodnogospodarskih, novčnih ter družih rečéh bili mogli pripraviti veljavnost.

Mi toraj ne moremo družega, nego da obžalujemo, zakaj avstrijskih kraljestev in dežel zakoniti zastopniki niso na potu svobodne združbe mogli o pravem času razodeti svojih misli o ogerskej spravi; kajti preverjeni smo, da bi bili to spravo dobili boljši kup.

Jaz se toraj ne morem ujemati s tistimi besedami v adresi, ktere zametajo februarskega patenta ustavitel.

Če dalje prestopim k dovršenemu činu, da je namreč ogerska ustava v glavnih stvaréh zopet povrnena po cesarskem odpisu, 17. februarja 1867. leta poslanem ogerskemu deželnemu zboru, to moram povedati, da jaz, ki Avstrijo ljubim, in ki od druge strani v tej dogodbi vidim nove nevarnosti, grozeče avstrijskej enoti, in ki dalje vse tehtnoveljavne razmere pregledujem, ter ki sem pravnik in sovražnik teoriji izgubljenih pravic, ki toraj moram priznati ogersko državno pravico, ako se tudi dovršenemu činu nasproti postavim, pa vendar ne morem nikakor lahko izreči trdne sodbe o tej stvari.

Obžalovati je, kakor sem vže poprej govoril, da se je tostran Litave čakalo dotlé, da so Ogri vjeli ugoden hip za spravo.

Ker sem pravnik, z državnopravnega stajališča priznavam ogersko ustavo, ali vprašam, kje je njena meja, in kaki pravni nasledki nastopijo iz tega Avstrii in Ogrom? Kar se dostaja prvega vprašanja, to se mi zdi, da ima povrnena ogerska ustava svoje meje v tem, kar se je porodilo iz ogerske ustave lastivnosti, v tem, kar je prava stara ogerska ustava, ktera je nekoliko veljala do 1848. leta, a ne v tem, kar se jej zdaj tujega pridruža, torej ne v pravnih razmerah Erdeljskega in hrvatske zemlje, ktera ima nedvomno utrjene državopravne razmere. Molčati hočem o tem, kar se je na Ogerskem godilo po deželnem zboru, bivšem 1848. leta; molčati hočem o notranjej vojni, ko je morala Avstrija napeti vso moč in silo, da si je zopet osvojila poprejšnjo zemljo; toda eno reč naj smem povedati, da so bili Hrvatje, kteri so otéli avstrijsko enôto,

pripoznavši svojega kralja, avstrijskega cesarja, in kteri so to žrtvo zapečatili s svojo krvjo, ter si takrat z dejanjem osnovali samostojnost. (Na desnici: dobro!)

Pa ne samo dejanski, ampak tudi ustavno ima Hrvatska svojo državno pravico. Cesarski patent od 7. aprila 1850. leta, s katerim so se rešile slovansko-hrvatskega deželnega zbora predloge, posebno hvali starodavno zvestobo in navdušeno udanost, in za pravično plačilo teh zaslug priznava trojedne kraljevine popolno samostojnost od ogerske dežele.

Sklep 27. septembra 1861. leta — rekše 42. člen 1861. leta — ki je bil priložen za doklado k reprezentaciji 27. septembra 1861. leta, trojedne kraljevine samostojnost z ozirom na obsego vseh dežel in ta sklep, ki je imel tudi še pristavek, da Hrvatska prihodnjič z Ogri drugače ne stopi v zvezo, nego samo z enakimi pravicami, ta sklep je hrvatski kralj 8. novembra 1861. leta ves potrdil, pristavlja je, „da od tega ni mogoče več odstopiti.“

Zdaj je toraj vprašanje: ali je mogoče, da se Ogrom povrne ustava brez ozira na hrvatsko državno pravico, ki je ustavno postala?

Tukaj je, moja gospoda, meja, ktera je odločena povrnenej ogerskej ustavi. Ali morda ne ukazuje pravica, ne ukazuje li modrost in razum, da se trojednej kraljevini ta pravica tako potrdi kakor Ogrom? Ali morda hočete do obupa gnati Hrvate, ki so državo oteli takrat kakor tudi ob Marii Terezii, in ki so zmerom na bojiščih prelivali krv za državo? Ali hočete zopet prirotiti 1848. leta krvave dneve? (Na levici: oho! Na desnici: Vrlo dobro!)

Kar se dostaja, koliko in kakove pravice naj bi se dale Ogrom, moram povedati, da jaz tega ne bi hotel prepuščati ogerske kraljevine radovoljnosti in močém. Ogri priznavajo avstrijsko celoskupnost, ki se opira na pragmatično sankcijo. Kar se je storilo, da se ohrani vsa država; vse velike vojne, ktere so bile zarad celoskupnosti; zlasti 1848. leta notranja vojna: vse to je prizadelo neizmerne stroške. Ali se dalje ni z velikimi stroški napravilo več naredb in zavodov Ogrom? Ni li ogerska dežela tudi imela in proti sebi še več deleža nego druga kraljestva in zemlje na državnem imetku od tistega časa, kar smo bili vsi vkupe?

Iz tega sledi državopraven in sploh praven nastopek, da je Ogerska dolžna pripoznati našo vso pravico, kakoršna je in kolikor je je.

Želeti je, da bi slavna vlada bila gledala, če že ne na pogoje s številkami zapisane, pa vsaj na pogoje tanjše določene; kajti bojim se, da je poroštvo za najvažnejše reči, ktere bi imele zadevati vso državo, za novce in vojsko (armado) preslabo, ali da ga celó nič ni, in tako bi se utegnulo zgoditi, da bi kdaj mi pač morda imeli pravico, toda brez dovršilne moči, s katero bi mogli pravico doseči. A po vsem tem se mi ogerska sprava zdi taka: — oprostite, da vam pred oči denem podobo, neko dogodbo, ktero sem nedavno bral v časopisih. Govorjenje je bilo o sijamskih dvojčkih. Zrastena sta samo na rokah nad komolci, a sicer sta samostojna po vsem telesu in po duhu. Vrhá sta dorasla, in ko sta bila moža, utrdila sta si svoje posebno gospodarstvo.

Zarad necega prepira se njima več ni hotelo vkup živeti, in začela sta siliti, da bi se ločila. Šla sta v London, kjer sta znanstvenih prvakov vprašala, se je li mogoče ločiti. Po dolzih preiskavah in premislikih njima rekó, da bi ločitev morda ne bila nemogoča, ali eden njiju bi utegnil najbrže umreti.

Vrlo jako se bojím, moja gospôda, če kdaj vstane prepír med nami in med Ogri, ko bi se namreč obudila

nezadovoljnost zaradi reči, ktere imamo ž njimi vkupe, pa ko bi potem kateri izmed obéh delov hotel biti zopet sam svoj ter nezvezan, in ko bi torej bilo treba rezati, da bi se rezalo naših rok mesó, kar bi nam utegnilo nakloniti smrt.

Dalje, če pripoznavam ogerske dežele državno pravico, ne morem si kaj, da ne bi rekel, da se mora to načelo državopravnih razmer v Avstrii popolnem v djanje postaviti.

Kar se tega dostaja, trdno se držimo obljub v prestolnem govoru, in držimo se tudi posebne obljube, ktero je slavna vlada poslala kranjskemu deželnemu zboru; potem ko je bil zbor razpuščen, da se namreč ima samoupravstvo (avtonomija) povečati; kajti morda samo zaradi tega in pa zaradi naše lojalnosti smo zdaj mi sem prišli.

Mi se tega trdno držimo, in v tej reči se mi adresa zdi prešibka. Kaže se nam, da ne oznanja z veseljem potrebe povečanega samoupravstva. Vzroke imamo bati se, da slavna vlada in slavne zbornice večina morda ne bode našim željam hotela podati niti tacega samoupravstva, kakoršnjemu so se v prestolnem govoru meje postavile. Bojimo se, pa morda tudi vemo, zakaj se bojimo, da gre več za to, kako bi se tostran Litave tako centralizovalo, kakor se je poprej pod Schmerlingom vsa država centralizovala.

Poprej izrekamo, da se tacega delovanja ne bomo vdeleževali; da zamétamo našega samoupravstva pomanjšavanje; da zahtevamo, naj se nam samoupravstvo poveča, in o centralizaciji, bodi-si tudi dvalistična, sodimo, da je grob našemu življenju.

Se eno stvar, o ktorej adresa govori, imam na srci. Adresa odobrava naše zdanje vlade vnénjo politiko.

O tem ni kaj govoriti. Pripoznavam britkost, ktero čutijo Nemci, ker je Avstrija ločena iz Nemčije, in proti temu ne morem izkušati žaljivih besed, ali izreči moram željo, ko je Avstrija ločena iz Nemčije, da bi vlada nikdar več ne imela kacih želj, po kterih bi svoje tenke niti metala na ono stran in Avstrijo zopet kako privezavala k Nemčiji; kajti za to zvezo je šlo dovolj naših materijalnih žrtev.

Drugo željo imam izreči, da bi se vlada v izhodu držala človeške in krščanske politike, da ne bi podpirala trhlega poslopja. Azijatu, kteri si, kakor on sodi o državi in veri, ne more v Evropi osnovati kraljestva, kjer bi človeku in veri mogla prebivati svoboda. Kajti utegnili bi izgubiti svoje moči, in utegnili bi jo suniti, kader se trhlo poslopje podere.

Avstrii je gledati na to, da si nabere prijateljev v sosedstvu, ker sovražnikov imamo dovolj, in ker zopet utegne nastopiti čas, da bi mi samotno stoječ brezupno vili z rokami, ko bi tolikim sovražnikom utegnili biti prešibki.

Avstrijske vlade prva naloga toraj je, zbirati prijatelje; in najprvo naj si avstrijska vlada naredi prijatelje iz narodov, kteri prebivajo v Avstrii.

Odkrito naj povem, da smo z bridko žalostjo pogrešali, ker se z visocega prestola ni spregovorila niti besedica, da se imajo narodnostim in jezikom ohraniti pravice.

Dalje moram reči, da besede, s kterimi se v adresi govori o tej važnej reči, ktera se najbolj tiče vse Avstrije, po moje niso dovolj tehtne, da so celó omahujoče, in da moram želeti, naj slavna zbornica, ako v srci pripoznava vseh narodov enakost in ravnopravnost, to tudi tako pové, kakor zahtevajo vseh narodov pravice, in kakor je narodnost pripoznana tudi v ustavi, danej 4. marca 1849. leta, v ktorej je bila s posebnimi zakoni zagotovljena ravnopravnost vseh narodov in po raznih deželah navadnih jezikov in to v

vseh javnega ter domačega življenja razmerah. Gospôda moja, denes bi rekel samo dve, tri besede..... ali besede nam ne morejo več pomagati, dejanja hočemo, ter zahtevamo in pričakujemo od vlade dejanja, da bode pravična narodom. Z globoko žalostjo moram poudariti, da v Avstrii več uradnih in neuradnih listov Slovane tako grdí in psuje, kakor še ni bil psovan noben narod v Evropi (na levici: oho! v sredini: dobro!); psovanje, gospôda moja, ktero more Avstrijancu, če mu tudi gori duša za Avstrijo, domoljubnost iz srca pregnati; psovanje, kakor bi se mi vojskovali z Avstrijo; psovanje, kakor da smo barbarji, kakor da ne gledamo z obrazom proti nebu, kakor da nismo ustvarjeni z istim čutom, z istim duhom; kakor da nismo narod, kteri z duševnimi močmi gotovo dospè tisto stopinjo, ktero koli je dosegel kteri narod na svetu, in če na tej stopinji zdaj še nismo, to je samo zato, ker prosimo in molédovamo..... (Na levici: Moskva.)

Prvosednik: prosim, naj gospôda govornika nihče ne ustavlja.

Poslanec dr. Toman: prosim, gospôda moja, če ste govorili to besedo, ste jo nepremišljeno, in niste imeli vzroka, meni kaj tacega reči. (Na desnici živa pohvala.)

Prositi in molédovati moramo ravnopravnosti v državi, v ktorej, kakor moremo po statistiki dokazati, na pr. na Českem, Moravskem in Kranjskem, plačujemo dosti več davka, nego kteri koli drug narod. (Na desnici: dobro!)

Svoje pravice moramo prositi mi, ki plačujemo mnogo veči krvavi davek, nego drugi (na desnici: gola resnica!); mi vedno zvesti Avstrijanci moramo zastopj prositi in molédovati, in moramo zvedeti, da nas smé v prestolnem mestu vladi pred očmi psovati, kolikor kdo hoče! Jaz kličem Avstrii: spoznaj, kaj imaš biti. Ti imaš biti vsem sinom, rekše vsem narodom pravična mati; ti moraš sredi Evrope osnovati srečno raznih narodov družino, ker sicer te ne bode nihče branil, ko zopet pridejo sovražniki od zunaj; sicer se zate nobene prsi ne postavijo proti sovražniku, kteri te hoče razrušiti. Samo če bodeš pravična, če posilno stiskanje narodov odsloviš iz srca, utegneš zvedeti, da je resničen ta prigovor: „Austria erit in orbe ultima, si erit justa gentibus“, rekše: Avstrija bode na zemlji poslednja, ako bode pravična narodom. (Na desnici: dobro! dobro!)

Govor Svetčev o adresi

v državnem zboru 3. junija 1867.

Tudi jaz, moja gospôda, moram svoje mnenje o glavnej misli, ktero ima adresa v svojem vvodu, tako izreči, da se po mojem nikakor ne opira na razmere, ktere so med avstrijskimi narodi. Ta misel je, da je bila Avstriji tolika nesreča, ker se je ustavil februarski patent.

Gospôda moja! predrzam se vas zaradi tega opomniti samo te zgodovinske resnice, da je ustavitev februarskega patenta radostno sprejela avstrijskih narodov večina, in to Česka, Moravska, Gališka, Tirolska, Primorje in posebno Hrvatska in Ogerska. Stvar pa, ktero tolika večina narodov tako radostno sprejme, vendar ne more biti tako napačna. Ustavitev, moja gospôda, pak je bila vrhu tega, kakor je vže dokazal čestiti govornik pred menoj, gospod dr. Toman, potrebna, če se je hotel ogerskej spravi napraviti pot. Kajti, gospôda moja, po februarskej ustavi je pred širji državni zbor